

Мухажанова Т.Н. Әл Ғараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті
Тарих, археология және этнология факультетінің оқытушысы т.ғ.к.
к.и.н., ст. преподаватель Казахского Национального Университета имени
аль-Фараби

Факультет истории, археологии и этнологии Т.Н. Мухажанова
Mukazhanova T.N al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan

Сабденова Г.Е. Әл Ғараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті
Тарих, археология және этнология факультетінің доценті, т.ғ.к.
к.и.н., доцент Казахского Национального Университета имени аль-Фараби
Факультет истории, археологии и этнологии Сабденова Г.Е.
Sabdenova G.al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan

e-mail: tolkynm3010@gmail.com

АВАРЛАРДЫҢ ЕУРОПА АЙМАҒЫНДА ЖЕР ҮШІН КҮРЕСІ

Түйін

Мақалада VI ғасырлардағы ерте византиялық кезеңдегі аварлардың Византия империясымен елшілік қатынастарының барысын сипаттауға назар аударылған. Отандық тарихнамада алғаш рет авар-византия арасындағы қатынастарды жан-жақты сипаттайтын жазба деректерге талдау жүргізілді. Сонымен қатар авар-византия арасындағы саяси қарым-қатынастар мәселесіне түзетулер мен толықтырулар жасалынды. Император Юстинан және оның мұрагерлері тұсындағы екі мемлекет арасындағы одақ немесе қарсылас ретіндегі жағдайлар қорытындылап, тұжырымдалды.

Кілт сөздер: *авар, Сирми, Сингидон, Панонния, Фессалоника.*

БОРЬБА АВАРОВ ЗА ЗЕМЛЮ В ЕВРОПЕЙСКОМ РЕГИОНЕ

Аннотация

Статья посвящена выявлению и описанию особенностей дипломатии ранневизантийского правительства в наименее изученный в науке период VI в. Впервые в историографии дается

комплексный анализ данных источников, описавших не только мероприятия императоров, но и действия их союзников и противников. Корректируются и уточняются характерные детали византийско-аварских отношений на всех основных направлениях внешней политики того времени. Делается оригинальный вывод о целесообразной и активной политике эпохи позднего Юстиниана и его приемников.

Ключевые слова: *авар, Сирми, Сингидон, Панонния, Фессалоника.*

Avars fight for land in the European Region

Annotation

The article is devoted to the identification and description of the features of the diplomacy of the Early Byzantine government in the least studied period in science in the VI century. For the first time in historiography, a comprehensive analysis of these sources is given, describing not only the activities of emperors, but also the actions of their allies and opponents. The characteristic details of Byzantine-Avar relations in all the main areas of foreign policy of that time are corrected and refined. An original conclusion is made about the expedient and active politics of the late Justinian era and its successors.

Keywords: Avar, Sirmi, Singidon, Pannonia, Thessalonica

Кіріспе:

Шығыс Еуропа аймағына тұрақтанған авар тайпалық бірлестігі VI-VIII ғасырларда айтулы оқиғалар мен саяси қақтығыстарды басынан кешірді. Авар қағанатының қалыптасуы мен саяси дамуы Баян қағанның атымен байланысты. Өзімізге белгілі дербес мемлекет құру үшін алдымен тұрақты мекен керек. Яғни, Баян қаған мемлекет және әскер басшысы ретінде басты мақсаты Шығыс Еуропа даласынан тұрақты мекенді иелену. Осы мақсатқа жету үшін сол кезеңде Саяси қатынастарды реттеуші және бақылаушы ол – Византия империясы болатын. Сондықтан тұрақты мекенге қолжеткізту үшін император Юстинианмен дипломатиялық қатынастар жасауға тырысады. Авар – Византия арасында бірнеше елшілік қатынастар болған. Дегенмен император Юстиниан аварлардың қоныстануына құнарсыз және жайылымға қолайсыз Скифия деп аталатын жерлерді ұсынған болатын. Әрине аварлар

үшін көшпелі мал шаруашылығы негізгі күнкөріс көзі болғандықтан жайылым маңызды. Баян қаған қанаты қайтайған авар мемлекеті Еуропада өз орнын тапса, Батыс халқына үстемдігін батыл жүргізер еді деп түсініп, қалайда осы арманына қол жеткізуге күш салды.

565 ж. Авар – Византия арасында саяси қатынас шиеленісе түседі. Император II Юстин аварларға салық төлеуден бастартады. Сонымен империя мен авар арасында түсінбеушілік орын алып, соңы ашық әскери қимылдарға алып келеді[1]. Бір сөзбен айтқанда аварлар Еуропа даласында құнарлы жайылым жоқ, византиялықтар жылда төлеп отырған салықты аварларға төлеуден бастартты. Яғни барлық күнкөріс көздерінен айырады. Осындай жағдайлардан кейін аварлар ат басын батысқа бұрып, Дунай жерлеріне шабуыл жасауға бел буады. Көп ұзамай олар Тюрингияны мекендеген австразиялық франктермен соғысады, нәтижесінде екі жақ арасында әскери одақ құрылады[2]. Түркі тарихында әскери одақ құруда, қарсыласушы жақтың жаудың екпінін тоқтату мақсатында қыз беру яғни – құдандаласу жолдары көп орын алғанын білеміз. Дәл осы саяси әдісті франк корольдігі аварларға қарсы ұстанған. Нәтижесінде Авар-Франк құдандаласқан әскери одағы құрылады. Византиялық тарихшы Менандрдың мәліметтері бойынша, Лангобард патшасы Албуин (Abboinus) гепид көсемі Конимунмен кектесіп, оның иеліктерін күйретуге тырысқан. Лангобардтар өз мақсатына жету үшін Баян қағанға елші жіберіп одақтасуын сұраған. Елшілер аварларға келгеннен кейін былай деген екен: «Лангобардтар гепид тайпаларымен күресіп шаршағандарын және бұл гепидтерге аварлардың қас дұшпаны, себебі римдіктер оларға көмектесетінін айтады». Сонымен қатар елшілер аварлар мен келісім жасаған Юстинианның шартын бұзған, салық төлеуден бас тартқан. Аварлар мен лангобардтар одақтасып гепидтерді күйретіп жеңімпаз боламыз және көп байлықты басып аламыз, сосын бірлесе жерді иемденеміз, осындай бақытты жағдайдан кейін оңай Скиф және Фракияны басып алып, әрі қарай еш қиындықсыз Рим жеріне Византияның өзіне дейін шапқыншылықтар жасауға болады деп жоспарын айтып, үгіттеген. Менандырдың хабарлауынша дегенмен Баян қаған елшілерді қабылдағаны мен оларды менсінбегендігі түрінде көрінген дейді. Қағанфранктердәлірек айтқанда лангобардтармен одақтасқанда өзіне яғни мемлекетке тиімді жағын ыздестірген; «он то давал им знать, что не может заключить с ними союза, за то - что может, да не хочет». Одним словом, употребив против просителей всякого рода обмана, он дал им знать, наконец, будто насилу соглашается на их просьбы, но не иначе однако, как с условием, чтоб Лангобарды тотчас же выдали десятую часть всех находившихся у них четвероногих, и если они одевают неприятелей, то чтоб лангобарды уступили Аварам половину добычи и всю землю Гипедов» [3]. Авар қағаны Баян, лангобардтар одақтасуды сұрап келгенде мың құбылып, біресе одақтасқым келмейді, біресе одақтасам деп алдаған. Нәтижесінде Авар қағаны егер сендер менің шартымды орындасандар келісімімді беремін деп, өз пайдасына шешуге тырысқан. Шарт бойынша лангобардтықтар барлық төрт аяқты малдың оннан бір бөлігін дереу берсін

және түскен олжаны тең бөлісіп, ал гепидтердің қоныстанған жерді түгелімен аварларға берсін деген. Лангобардтар қағанның қойған талабына келісіп, аварлармен лангобардтар арасында шарт бекітілген. Сонымен, шарт бойынша авар әскері гепидтерге шабуыл жасап, жеңіске жетеді. Лангобардтар түскен олжаның тең жартысын және гепид жерін толық аварлардың еншісіне береді. лангобардтар бағындырған соғыс тұтқындарымен бірге 568 жылы Италия жеріне көшіпкетеді де, келісім бойынша гепид жері – Панонния аварлардың иелігіне қалдырады. Сонымен аварлардың соның ішінде Баян қағанның Еуропа даласына келгеннен алдарына қойған басты арманы орындалады. Ендігі жерде авар қағанаты яғни мемлекет деп атауға толық мүмкіншілік туды. 568 жылдан бастап авар тарихының жаңа парақтары басталады. Паноннияны түгел дерлік өздеріне бағындырды. Дегенмен осы аймақта византияның Сирми қаласы империяға тиесілі болғандықтан аварларға бағынбады. Гепидтер бірден Юстинге елші жіберген. Егер римдіктер көмектессе Сирми қаласы мен Драв өзені бойындағы елді мекенді беремін деп уәде береді. Бірақ Юстин гепид басшысы Конимундқа сенімсіздікпен қарап, қаланы өзіне алып қалып, оның ұсынысын шегеріп кейінге қалдырған екен.

Ендігі жерде 568 жылдары Баян қаған Панонниядағы византияның еншісіндегі Сирми қамалын қалай-да өзіне қаратуды ойластырды. Сирмиді өзіне қаратса Панонния түгелімен аварлардың тұрақты жері деп есептеді.

Сирми қаласы Сав өзеніндегі маңызды стратегиялық пункті болды (қазіргі Югославия жеріндегі Митравица қаласы). Бұл қала Византия империясының еншісінде қалғандықтан, авар қағаны императордан гепид қаласын беруін талап етеді. Сирми қаласы Шығыс Рим империясының Панонниялық көршілерін қарсы тұратын негізгі тірегі болғандықтан, авар қағаны жүргізген келіссөздер нәтижесіз болды. Жалпы тарихта Сирми қаласы үшін үш жылға созылған (579-582 жж.) соғыс болған. 580 ж. Авар қағаны Баян Тарғытқа (Таргитиге) императордан салықты жинап келуге жібереді, Менандрдың хабарлауынша 80 мың алтын беруі тиіс болған. Тарғыт (Таргити) салықтың ақшасына сауда жасап қағанға келеді, қаған дереу келісім шартты, варварлық жолмен бұзады[4].

Сонымен қаған әскери қимылдарын бастап, барлық жауынгерлерімен Сав өзенінің жағалауына келеді де, Сирми мен Сингидон қалаларының арасына көпір салмақшы болады. Қағанның бар ойы Сирми қаласын қалайда басып алу болды. Сингидон қаласын қорғаушы өзен кемелерін жүргізуде мол тәжірибелі римдіктер, оның жоспарын біліп қоймас үшін, жоғарғы Паноннияда, Истр өзенінде көптеген ауыр кемелерді жинап (олардан) кеме жасау өнерінің ережесіне ұқсамайтын қолда бар құралмен ұзын әскери кеме жасайды. Менандрдың хабарлауынша бұл кемелерге, ол көптеген ескекші жауынгерлерін, ретсіз, варварларға тән, қалай болса солай отырғызып, бірден өзенге жіберіп, ал қағанның өзі, қалған әскерімен Сирми аралдарына тау жолдары арқылы Сав (Сая) өзенінің жағалауына келеді. Бұл аймақтағы қалалардағы римдіктер қағанның мезгілсіз келгеніне алаңдаушылық білдірді. Олар қайткен күнде қағанның ойын білуге тырысқан. Сирми есімді Сингидон

әскер қолбасшысы, адамдарды жіберіп сұратқан екен! «...қағанның Сав өзенінің бойына, екі мемлекеттің арасында бейбітшілік пен достық қатынас уақытта келуіне не себеп болды екен деп сұратқан, бірден қағанға көпір салуға рұқсат бермеймін, себебі патшаның келісімі жоқ деп Сингидон әскер қолбасшысы сөйлеген екен». Авар қағаны оларға былайша жауап берген. Мен көпірді Римдіктерге қарсы жаман ниетпен салайын деп жатқан жоқпын; мен склавиндерге бара жатырмын, Сав өзенінен өтіп, рим жерінен жүріп, одан Истр арқылы оларға қарсы шығамын; рим императоры өзендерден алып өту үшін, көптеген кемелер дайындауда, рим халқына бейбітшілік пен еркіндікті қамтамасыз ету үшін осы жорықты жасағалы отырмын, бір жағынан склавиндер маған жыл сайынғы салықты төлегілері келмей, тіпті мен жіберген аварларды өлтіргендіктен Сая өзенінің бойына келіп отырмын деп қаған ақталады. Қаған Сивоға жолдаушыларын жіберіп, әрі қарай Истр өзенінен жүзіп өту үшін кеме дайындауы жайында рим императорына жіберген жолдаушыларын өткізуін, талап етеді. Мәліметтер бойынша тіпті Баян қаған бұл көпірді склавиндерге шабуыл жасау үшін ғана салам деп антта берген екен. Бірақ қағанның жауынгерлері аз болды, себебі аварлардың қозғалысы аяқ астынан басталған. Қаған риммен арадағы бейбіт келісімді сақтайтынын жариялаған, бірақ бастаған істі Склавиндерге қарсы көпір салуды тоқтатпаймыз деген. Егер римдіктер салынып жатқан көпірге бір оқ ататын болса, онда империяның өзі келіс сөзді бұзғаны деп қорқыта сөйлейді. Осы сөздер Сингидон римдіктерін үрейлендірді. Римдіктер Қағанның ант беруін талап етеді. Қаған авар заңдарына сүйене отырып қылышын көтеріп, егер сөзімде тұрмасам осы қару өзіме тисін: «...Қағанның берген антын сөзбе-сөз аударатын болсақ: «Бүкіл авар халқы мен Баянның өзі қылышпен өлтірілсін; аспан мен құдай жердегі және аспандағы аварлардың үстінен от жіберсін; олардың үстінен айналасындағы тау мен және жер құласын; егер көпірді «Римдіктерге қарсы жаман пиғылмен салатын болсам – Сай өзені арнасынан асып, олардың үстінен бассын деген сияқты варварлардың дәстүріне сай қарғысты өзінің және халқының атынан» серт береді[5]. Енді қаған рим заңы бойынша сөз беремін деген. Рим дәстүрі бойынша ең құрметті қасиетті деп есептеп, оны бұзғандар құдайдың қарғысына қалады деп түсінген. Сол кезде Сингидонның архейі қағанға қасиетті кітапты беріп жіберген. Қаған өзінің ойын жасырып отырған ертоқымынан тұрып кітапты қолына алғанда жасанды қылықпен, қатты қорыққан сияқты құрметтеп олардың алдында қасиетті кітап сөзі бойынша ант береді. Осыдан кейін Сиво авар қағанның жолдаушыларын қабылдап астанаға Тибериге аттандырады. Сонымен елшілер императорға барғанша қаған бар күшімен тездетіп көпірді бітіруге тырысады. Авар елшілері императордан славяндарға қарсы, қаған әскерлерін Истрдан алып өту үшін кеме дайындауын сұрайды. Дегенмен император Тиберий Сирми қаласына азық-түлік қорды тасымалдауға кедергі келтіріп, аштыққа ұшыратып, жаулап алу үшін, көпірді салып жатқанын түсінді. Әйтседе, ол аварлар арасындағы бейбітшілікке үміт артып, алдын-ала қаланы қорғауға іс шараларды ұйымдастырмайды. Ол қағанның жоспарын түсінбеген болып, былай деген; мен өзім аварлардың славян жеріне

шабуылын қолдаймын дейді. Қағанның құрылысты салуына кедергі келтірмек болып, бір адам арқылы аварлар үшін дәл осы уақыт қолайсыз болады, себебі түркілер Херсонда тұрақ орналастыруда, егер аварлар Истрдан өтсе, түркілер бірден біліп қояды. Сондықтан жорықты қоя тұру керек деген сияқты жалған мәліметпен, қағанды қорқытпақшы болған. Баян қаған пиғылынан бас тартсын деп, көп сыйлықтармен елшіні қағанға жібереді, бірақ Иллирияаймағындағы склавиндер елшілерді өлтіріп, мол олжаға қолжеткізеді. Көп ұзамай қағаннан Солах атты жолдаушы келеді, Менандр сөзін жалғастыра келе былай дейді; Солах император алдына келіп ашық арсыз, ұялмастан былай деген: «Сав өзенінде көпір салынды. Сізге қағанның шын ниетін жасыру ақмақтық деп ойлаймын. Римдіктер Сирмиді қорғауға еш мүмкіншіліктері жоқ, себебі енді қалаға азық-түлік қоры өзен арқылы апарылмайды. Сондықтан римдіктер қаланы дүние мүлкімен, аварларға беруі тиіс» деген. «Және де авар қағаны империядан алып жатқан жылсайынғы алтын, күміс және жібек киімдердің бәрі керемет пайда бірақ бәрінен қымбаттысы игілікті - өмір. Қымбат сыйлықтар байланыс қарым – қатынас т.б. бәрі қағанның алдына қойған мақсатынан бас тартқызта алмайды, ол Сирмиді және «Сирми аралдарын иеленбей тынышталмайды. Ақиқат бойынша бұл жерлер «гепидтердің меншігі болған, оларды аварлар жеңгеннен кейін, бұл жерлер қағанның қоластына көшуі тиіс деп, қатты сөйлеп шындықты жайып салады». Одан кейін император қатты ашуланып, елшінің сөзі оны қобалжытты да былайша жауап берді: «...бұл жерде император авар қағанның күшпен де, ақылмен де, батылдықымен де оларды жеңе алмайды. Себебі оның жексұрын екенін бүкіл әлемге белгілі, ол келісімді тіпті құдайдың өзін жек көріп, тіпті оның атынан серт берді. Бірақ құдайға сенбеушілік оған ешқандай пайда әкелмейді. Оған жақында қыздарымның біреуін беремін (менде олар екеу), Сирмиді өз еркімен бере алмаймын, оған ешқашан рим державасынан ештеме бере алмаймын» деп, сөйлеп болғаннан кейін, жолдаушыларды қайтарып, қаланы шамасы келгенше қорғауға кіріседі. Ол әскер қолбасшыларын және әскер шенеуніктерін жинап, біреулерін Иллирия аймағы арқылы, қалғанын Долматия арқылы Сирмиді қорғауға жібереді.

Рим қолбасшысы Феогнид, Каси және Карвонари аралдарына келісімен аварлардың татуласу ұсынысын қабылдайды. Менандрдың хабарлауынша Баян бұл жерге атпен келіп, аттан түскен бойда оған арнап алтыннан жасалған тақ ұсынылып, ал оның үстінен тастармен әшекейленген матадан шатыр құрылған. Оның күзетшілері, қағанның денесінің және бетінің алдынан қалқандарымен қорғап тұрған, себебі римдіктер аяқ астынан атып жібермесін деп ойлаған. Баян Феогнидтен біраз алыстау жерге отырып, онымен сөйлеседі. Унндық аудармашылар бейбіт келісімді түсіндірді. Баян қаған римдіктер Сирмиді беруі тиіс деп дәлелдеуге тырысады. Жақын арада қалаға нан тасу тоқтатылады дей келе, қаған не үшін қаланы алуға тырысқанын шамалап айтады. Яғни, авар жауынгерлерінің, дәл осы қаланың маңы арқылы рим жеріне өте алмайды деген сияқты сылтауын айтады. Феогнид аварлар шегінбейінше соғысты тоқтатпаймыз дейді. Сөйтіп екі жақ

еш келісімге келе алмайды. Феогнид ешқандай келісім жасамаймыз, шайқасты кейінге қалдырудың қажеті жоқ, сондықтан ертең бастаймыз деп кетіп қалады.

Сонымен Менандр бойынша бұл шайқас 581 жылы басталады дейді[6]. Аварлар мен Римдер арасында шайқас үш күнге созылған. Далматиядағы көпір қозғалмасада ешқандай рим әскері көрінбеді. Осы көпірде авар әскері және оның басшысы Апсих өзен жағалауында болғандықтан келесі көпірге барады. Баян күшіне тағы басқалар келіп қосылады. Сирмидегі Шығыс Римдіктер аштықты басынан кешірді. Жейтін ештеме болмағандықтан жеркенішті заттармен тамақтануларына тура келеді. Сирмидің басшысы Саламон қаланы қорғауға тіпті ешқандай стратегиялық қабілеті болмады. Қала тұрғындары рим қолбасшыларын және Феогнидтің әскері аз болды деп кемсітеді. Осы жағдайлар Тибериге жеткенде, ол былай деп хат жазып жібереді: “қала тұрғындары бір көйлектерін ғана алып қаладан шықсын қала аварларға берілсін деген”. Императордың бұл талабы орындалады. Сонымен қала аварларға беріледі. Яғни тарихта Тиберидің масқара келісімі деген атпен қалған бұл шарт негізінде византиялықтар аварлармен бейбіт келісімге қол қояды. Баян қаған Тибери императордан сонымен қатар соңғы үш жылдың салығын қоса төлеуін талап етеді. Себебі алдында аварлар рим жеріне шабуыл жасамау үшін төледіндер деген. Сонымен римдіктер, әр жыл үшін – 80 мың алтын төлеуге тиіс болды. Жалпы осы жағдайларға байланысты Менандр Протектор, төмендегі мәліметті келтіреді: «Таким-то образом великий владетель Уннов наконец успокоился». (Яғни, осындай жағдайларға байланысты Ұлы унн иесі тынышталады дейді). Нибур бойынша бұл жерде Унн тайпаның аты емес (sibiуар) Одигар деген ғун билеушісінің есімі дейді.

583 ж. мамырда Сирми қаласын алғаннан кейін жаугершілікті тоқтатады. Осы жылы авар қағаны Константинопольге елші жіберіп жыл сайынғы 80 мың алтынның үстінен 20 мың алтын төлеп тұрсын деп салықты көбейтеді. Император қағанның қойған талабынан бас тартады. Мұны естіген қаған, бірден әскерін жинастырып Сингидон қаласына шабуыл жасап 583 жылы жазда басып алады. Сингидон Сав өзенінің Дунайға құятын жерінде орналасқан, қазіргі Белград. Қаланы алар кезде аварлар мен империя арасында кескілескен шайқас болады, көптеген авар жауынгерлері қаза табады. Сол кездегі айту бойынша аварлар «Кадмова победа» (победы купленной дорогой ценой) яғни “ өте қымбатқа түскен жеңіс» деп баға берілген.

Авар қағаны рим иеліктерінің басқада қала-қамалдарын тонап, еш қиындықсыз жаулап алады. Айталық, Дунайдағы Огост өзенінің бойындағы қазіргі Болгария жеріндегі Август қамалын алады және қазіргі Югославия жерінде орналасқан жоғарғы Мөзияның негізгі қалаларының бірі Виминакиді алады, содан кейін Қара теңіз жағалауындағы Анхил қаласын және маңайындағы ауылдарын тонаушылыққа ұшыратады. Баян қаған үлкен құрылыстарды, ыстық бұлақтары бар моншаларды қиратпаған. Себебі моншаларда қағанның әйелдері жуынған. Ф. Симокаттаның хабарлауынша бұл моншаларға минералды сулардың денсаулыққа пайдалылығын аварлар

білген[7]. Үздіксіз тонаушылықтардың нәтижесінде авар мен Византия арасында жаңа бейбіт келісімдер және төленетін салық үстінен, басқа жиырма мың алтын төлеу үшін, елшілікпен бірге императорға баруын сұрайды. Қаған мақұлдап Эльпидимен бірге аварлардың бетке ұстар Таргитиды елші ретінде императорларға жібереді. Бұл екеуі императорға келіп, римдіктер сексен мың алтын үстінен, жыл сайын 20 мың алтын төлеп тұратын болып келіседі, егер төлемесе онда қайтадан соғыс басталады деді.

Сирми, Сингидон және Фессалоника сияқты Византия империясының маңызды стратегиялық қалаларына шабуылдар жасап, Шығыс Европадағы қарқынды жаугершілік соғыстарының барысында, авар қағанатының барлық әскери күшін паш етті.

Император Маврикий билігі тұсында (582-602 жж.) аварлар Фракиямен Иллириктің қалаларының ішіндегі ерекше көрікті Фессалоника қаласын алу үшін бірнеше-рет қоршауға алады[8].

Жазба деректер мен тарихи хроникалар бойынша шамамен 100 мың авар әскері Фессалоникаға 586 ж. дүйсенбі 23 қыркүйекте шабуылдарын бастаған. Дегенмен, аварлар дұрыс бағдар білмегендіктен түнде киелі Матрон қамалын қала екен деп шатастырып, сол жердің халқымен соғыста кідіріп қалған. Деректердің мәліметі бойынша бұл қуатты әскедің, бірінші күннен бастап кемшіліктері байқалды: азық-түліктің жетіспеушілігі; оның жекелеген контингенттарының арасында қарама-қайшылықтардың болуынан, славяндар қалалықтар жағына қашып кетеді. Варварлар қалаға теңіз жағынан кірмекші болады, ағаштан қайық жасап теңізге шығады, бірақ дауыл көтеріліп, оларды су алып кетеді. Аптаның соңында қаланы қоршаушылар арасында, тағыда ұрыс болып, олар бірін-бірі тонайды. Тағыда жаңадан келген славяндар қалалықтар жағына шығып кетеді. Жетінші күні аяқ астынан аварлар қаланы тастап кетеді деп сипаттап, аварлардың жаугершілігіне баға береді.

Деректер бойынша осы уақыттарда аварлар Фракияны және Дунай өңірін 583, 584, 587 жылдары тонаушылыққа ұшыратады. Император Маврикий билігінің тұсында, шамамен 587 жылы Византиялықтар парсылармен соғысып біткеннен кейін, әскери іс-қимылдарын Дунай аймағына жұмылдырады; шекара аймағындағы қорғаныс объектілерін қайта қалпына келтіре бастайды, өзеннің сол жақ жағалауындағы славяндарға қарсы жаугершілік экспедициялар ұйымдастырылады, бірақ осы кезеңдерде де аварлар Фракияны екі рет (592-600 жж.) тонаушылыққа ұшыратады және де 597 ж. Далмацияға шабуыл жасап, қырықтан астам қаланы басып алады.

595 ж. Аварлар славяндар мен одақтаса отырып, бавар тайпаларымен сосын франктер мен де күресуге мәжбүр болады. Сонымен авар қағанатының ат тұяғы тіпті Батыс Европа қазіргі германия жеріне дейін жетіп, өзіне қаратқан. Оны дәлелдейтін топонимикалық жер атауларын да айт кетуге болады. Мәселен, Бавария атауын аударғанда за аварами яғни аварлардың ізімен деген сияқты мағыналарды білдіреді. Дегенмен аварлардың басып алған жердің тым көптігі, түрлі халықтар мен этникалық топтарды басқару аварларға қиынға соғады. Нәтижесінде қағанат ішінде қақтығыстар орын алып, мемлекетті іштей күйзеліске ұшыратты. Онымен қоса 630 жылы

жеңімпаз авар қағаны Баян қайтыс болады. Қаған қайтыс болысымен мемлекет ішінде бйлік үшін тартыс басталады, тартыс негізінен таза аварлықтар мен болғар-кутригурлар арасында орын алады. Соңында соғысқа айналады. Соғыс барысында кутругурлар жеңіліп 631 ж. Панонниядан, Франктердің иеліктеріне қашады. Бастапқыда Франк королі Дагоберт кутругурлар тайпасына қоныстануға рұқсат береді, артынан келімсектер қауіпті болуы мүмкін деп, өлтіреді. Фредегордың мәлімдеуінше тоғыз мың кутругур мен болғарлардан жеті жүз адам ғана тірі қалған, олар бастапқыда Альцек княздықтарының басшылығымен қашады, ал одан кейін Италиядағы лангобардтарға қашып, ақыры Беневентин герцогтігінің аймағына қоныстанады. Павел Диаконның мәлімдеуінше, оның өмір сүрген уақытында (IX ғ.) болғар тайпалары латынша сөлейтін, бірақ өз тілдерінде білетін дейді[9].

VII ғ. Балқан жарты аралының шығысында орналасқан тайпалардың тағдыры, славян тарихында ерекше орын алады.

Авар қағаны дүние салғаннан кейін, ішкі тартыс және Само бастаған славян тайпаларының үлкен көтерілісі, болғар патшалығының құрылуына байланысты, Авар қағанаты әлсірей бастайды.

Эйнгард “Ұлы Карлдың өмірі” атты еңбегінде авар орталығы болған «Хринг» атты қамалдың тоналуы жайында мәліметтер келтіреді: “Ғұндардың барлық ақсүйектері, осы соғыста қаза табады, барлық атақ даңқтан аварлар айырылады[10]. Жылдар бойы жиналған барлық ақша, қымбат заттар, бұйымдардың барлығынан айырылады. Тіпті адам ескерткіші де сақталмады, франктер бұрын соңды соғыстарда осындай байлықты көрмеген еді. Осы уақытқа дейін франктер өте кедей болатын, бірақ енді олар хрингтен өте көп алтын мен күмісті және ұрыстар барысында көптеген бағалы, қымбат заттарды қолына түсіреді. Шындығын айтқанда аварлар басқа халықтардан әділетсіз жолмен тартып алғанын, франктер аварлардан әділетті жолмен тартып алды” дейп өзінше баға берген. Сонымен Хринг қиратылып, бүкіл авар жері тонаушылыққа ұшырайды. Стефан Лебек зерттеу жұмысында былай дейді: “ жаугершілік барысында Франктер өте үлкен он бес арбадан тұратын олжаны өз елдеріне алып кетті, осы уақатқа дейін франктер кедей еді, енді олар байлыққа кемелденді дейді. Ұлы Карл Баварияның тәуелсіздігінен айырып, Германияға өзінің жасақтарын сайлайды.

Сен – Галлендік монах XI ғасырдың ортасында өмір сүріп “О деяниях императора Карла” атты еңбегін жазған. Онда аварлардың “Хринг” атты бекінісі жөнінде бірқатар тың мәліметтерді береді. Жалпы орта ғасырлық кей деректерде “Ринг” деп те айтылады. “Хринг” жүйесі аварлардың басқа халықтарды билеп төстеудің негізгі сүйеуші орталығы болды. Ринг (“шеңбер”) – қағанның қамалы, бекінісі немесе астанасы деп те айтуға болады. Хринг жүйесі Франк пен Славяндардың бірлесіп жасаған жорықтардан кейін жойылады. Негізінен Сен-Галленский Ұлы Карлмен славяндардың, аварларға қарсы біріккен жорықтарына қатысқан Адальберттің айтуларына сүйеніп жазады. Яғни онда былай делінеді: “Адальберт айтты Ғұн жері тоғыз шеңбермен қоршалған, тоғыз дуалмен

бекітілген, әр шеңбер өте кең, шамамен Цюрих пен Констанцқа дейінгі жердей көлемді алып жатқан. Шеңбердің дуалдарын (қабырғасын) емен, қарағай, шамшат, ағаштарынан тұрғызды, ана шеті мен мына шетінің ені 20 фут болған және биіктігіде сондай мөлшерде: ортасы кесек тастармен және саз балшықтармен толтырылған: ал дуалдың үстінгі қабаты түгелдей шыммен жабылған”. Дуалдың маңайына бұталар өсірген. Бекіністердің ішінде, адам дауысы жететіндей қашықтықта бөлек аулалар мен ауылдар орналасқан. Бұл құрылысқа қарсы, дуалдарда өте үлкен емес қақпалары болған: бұл қақпада қорғаныстың жақын және алыс тұратын тұрғындарын тонауға шығатын болған. Екінші шеңберде, дәл осы бірінші сияқты салынатын болған, ені үшінші шеңберге дейін созылған, германдықтарша -20, италиянша – 40 миль болған, тоғыз шеңберде осылайша болған, бірақ шеңбер өзі ішіне қарай тарыла берген. Бір шеңбермен келесі шеңбер арасындағы қоныспен тұрақтар жан-жағынан белгі естілетін жерде орналасты. Ғұндар осы қорғандарында, екі жүз жыл тіпті оданда артық жылдар бойы, батыстың қазыналарын тасыды. Гот тайпалары мен славян тайпалары тыныштық пен бейбітшілікті бұзғаннан кейін, батыс дүниесі тіпті, толығымен тоналды. МәліметтербойыншаХрингнемесе Ринг қағанныңрезиденциясыболған.

1. Агафий. О царствовании Юстиниана /Пер. и прим. М.В. Левченко. - М. - Л.: Наука, 1955. – 221 с
2. Менандр Протектор. История // Византийские историки: Дексип Эвнапии Олимпиодор, Малх Патриций, Менандр, Кандид Ноннос и Феофан Византиец /Пер. С. Дестуниса. - СПб.: Тип. Изд. Л. Демиса, 1860. - С. 313 - 470.
3. Дьяконов А. Известия Иоанна Эфеского и сирийских хроник о славянах VI-VII веков // Вестник древней истории. - 1946. - №1. - С. 20 - 22.
4. Иордан. Гетика / Пер. Е.Ч. Скржинской. – М.: Изд. Восточной литературы, 1960. – 434 с.
5. Раннефеодальные государства на Балканах VI-XII вв./Отв.ред. Г.Г. Литаврин. –М.: Наука, 1985. – 354 с.
6. Плетнева С.А. Кочевники средневековья. Поиски исторических закономерностей. - М.: Наука, 1982. - С. 13 - 61.
7. Дмитрёв, А.Д. Движение скамаров / А.Д. Дмитров // Византийский Временник. - 1952. - Т. 5
8. Феофилакт Симокатта. История (Памятники средневековой истории народов центральной и восточной Европы) /Пер. С.П. Кондратева. – М.: Академии Наук СССР, 1957. - 223 с.
- 9.Павел Диакон. История лангобардов. - СПб. : Издательский Дом «Азбука-классика», 2008. - С. 49-50. – 320 с.
10. Эйнгард.Жизнь Карла Великого. М., 2013